

7. Шуст Т. Особливості відбудови радянської системи охорони здоров'я Станіславської (Івано–Франківської) області 1944–1945 рр. / Тарас Шуст // Український історичний збірник. – К.: Інститут історії України, 2015. – Вип.18. – С.252–260.

8. Державний архів Львівської області. – Ф.П–5001. – Оп.8. – Спр.257. – 26 арк.

9. Державний архів Івано–Франківської області. – Ф.П–1. – Оп.1. – Спр.1176. – 147 арк.

10. Агашкова Т. Жінки – активні будівники нового життя / Т. Агашкова // Радянська Україна. – 23 серпня 1946. – №167. – С.2.

11. Державний архів Тернопільської області. – Ф.П–1. – Оп.1. – Спр.2605. – 105 арк.

12. Соціальні трансформації в Україні: пізній сталінізм і хрущовська доба: Колективна монографія / Відп. ред. В. М. Даниленко; ред.–упоряд. Н. О. Лаас. – Київ: Інститут історії України НАН України, 2015. – 698 с.

13. Перехрест І. Державна допомога окремим категоріям населення України в період повосенної відбудови (1943–1945 рр.) / І. Перехрест // Гуманітарний вісник. Сер.: Історичні науки. – 2014. – Вип.4 (1). – С.37–42.

14. Фатхутдінова І. Вплив ідеологічного апарату примусу на роль української жінки у сфері сімейно–шлюбних відносин в період соціально–політичних потрясінь / І. Фатхутдінова // Future human image. – К.: ISPC, 2015. – Вип.2 (5). – С.101–124.

15. Державний архів Івано–Франківської області. – Ф.П–1. – Оп.1. – Спр.1681. – 192 арк.

16. Державний архів Львівської області. – Ф.П–3. – Оп.4. – Спр.661. – 129 арк.

17. Смольницька М. Материнство як соціальна функція (друга половина 1940–х – перша половина 1960–тих років) / Мирослава Смольницька // Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика: Зб. ст. – К, 2015. – Вип.20. – С.98–110.

18. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. – Ф.Р–2. – Оп.7. – Спр.4001. – 234 арк.

19. Державний архів Львівської області. – Ф.П–3. – Оп.2. – Спр.287. – 230 арк.

20. Соціалістичні перетворення в західних областях Української РСР 1939–1979: [зб. док. і матеріалів] / упоряд. Х. І. Горозанкіна на ін. – К., 1980. – 546 с.

21. Державний архів Івано–Франківської області. – Ф.П–1. – Оп.1. – Спр.996. – 156 арк.

22. Державний архів Тернопільської області. – Ф.П–1. – Оп.1. – Спр.409. – 144 арк.

23. Державний архів Івано–Франківської області. – Ф.П–1. – Оп.1. – Спр.261. – 179 арк.

References

1. Ajvazova S. Svoboda i ravenstvo sovetских zhenshin. – URL: <http://www.a-z.ru/women/texts/ajvazova.htm> (data zvernennja: 11.06.2018).

2. Bebel' A. Zhenshina i socializm. – M.: Gospolitizdat, 1959. – 596 s.
3. Zdravomyslova E. A., Temkina A. A. Sociologija gendernyh otnoshenij i gendernyj podhod v sociologii. – URL: ecsocman.hse.ru/data/099/222/1218/002.ZDRAVOMYSLOVA.pdf (data zvernennja: 22.06.2018).

4. Smol'nic'ka M. Zhinka v radjans'komu suspil'stvi: oficijnyj obraz i real'na praktyka / Myroslava Smol'nic'ka // Ukrai'na XX st.: kul'tura, ideologija, polityka: Zb. st. – K, 2011. – Vyp.16. – S.162–174.

5. Turchina M. O. Medychno zakonodavstvo v Ukrai'ni v radjans's'kyj period: dys. ... kand. juryd. nauk: 12.00.01 / Turchina Marija Olegivna. – Harkiv, 2016. – 223 s.

6. Popp R. Polityka radjans'koi' systemy shhodo zhinoctva Drogobychchynu u pershi povojenni roky (1944–1953) / Ruslana Popp // Drogobyc'kyj krajeznavchij zbirnyk. Specvypusk III. – Drogobych: Posvit, 2017. – S.328–336.

7. Shust T. Osoblyvosti vidbudovy radjans'koi' systemy ohorony zdorov'ja Stanislavs'koi' (Ivano–Frankivs'koi') oblasti 1944–1945 rr. / Taras Shust // Ukrai'ns'kyj istorychnyj zbirnyk. – K.: Instytut istorii' Ukrai'ny, 2015. – Vyp.18. – S.252–260.

8. Derzhavnyj arhiv L'vivs'koi' oblasti. – F.P–5001. – Op.8. – Spr.257. – 26 ark.

9. Derzhavnyj arhiv Ivano–Frankivs'koi' oblasti. – F.P–1. – Op.1. – Spr.1176. – 147 ark.

10. Agashkova T. Zhinky – aktyvni budivnyky novogo zhyttja / T. Agashkova // Radjans'ka Ukrai'na. – 23 serpnja 1946. – №167. – S.2.

11. Derzhavnyj arhiv Ternopil's'koi' oblasti. – F.P–1. – Op.1. – Spr.2605. – 105 ark.

12. Social'ni transformacii' v Ukrai'ni: piznij stalinizm i hrushovs'ka doba: Kolektyvna monografija / Vidp. red. V. M. Danylenko; red.–uporjad. N. O. Laas. – Kyi'v: Instytut istorii' Ukrai'ny NAN Ukrai'ny, 2015. – 698 s.

13. Perehrest I. Derzhavna dopomoga okremym kategorijam naselennja Ukrai'ny v period povojennoi' vidbudovy (1943–1945 rr.) / I. Perehrest // Gumanitarnyj visnyk. Ser.: Istorychni nauky. – 2014. – Vyp.4 (1). – S.37–42.

14. Fathutdinova I. Vplyv ideologichnogo aparatu prymusu na rol' ukrai'ns'koi' zhinky u sferi simejno–shljubnyh vidnosyn v period social'no–politychnyh potrasin' / I. Fathutdinova // Future human image. – K.: ISPS, 2015. – Vyp.2 (5). – S.101–124.

15. Derzhavnyj arhiv Ivano–Frankivs'koi' oblasti. – F.P–1. – Op.1. – Spr.1681. – 192 ark.

16. Derzhavnyj arhiv L'vivs'koi' oblasti. – F.P–3. – Op.4. – Spr.661. – 129 ark.

17. Smol'nic'ka M. Materynstvo jak social'na funkcija (druga polovyna 1940–h – persha polovyna 1960–tyh rokov) / Myroslava Smol'nic'ka // Ukrai'na XX st.: kul'tura, ideologija, polityka: Zb. st. – K, 2015. – Vyp.20. – S.98–110.

18. Central'nyj derzhavnyj arhiv vyshhyh organiv vlady ta upravlinnja Ukrai'ny. – F.R–2. – Op.7. – Spr.4001. – 234 ark.

19. Derzhavnyj arhiv L'vivs'koi' oblasti. – F.P–3. – Op.2. – Spr.287. – 230 ark.

20. Socialistychni peretvorennja v zahidnyh oblastjah Ukrai'ns'koi' RSR 1939–1979: [zb. dok. i materialiv] / uporjad. H. I. Gorozhankina na in. – K., 1980. – 546 s.

21. Derzhavnyj arhiv Ivano–Frankivs'koi' oblasti. – F.P–1. – Op.1. – Spr.996. – 156 ark.

22. Derzhavnyj arhiv Ternopil's'koi' oblasti. – F.P–1. – Op.1. – Spr.409. – 144 ark.

23. Derzhavnyj arhiv Ivano–Frankivs'koi' oblasti. – F.P–1. – Op.1. – Spr.261. – 179 ark.

Chornij H. V., post-graduate student of the Department of History of Ukraine of Ternopil National Pedagogical University named after Volodymyr Hnatyuk (Ukraine, Ternopil), gchornij@ukr.net

Politics of the soviet government in regards to women–mothers in the first post-war years (on the example of Western Ukrainian region)

In the article, on the basis of analysis, of a number of historical works and materials of Ivano–Frankivsk, Lviv and Ternopil regions state archives, the directions of Soviet government policy regarding women–mothers on the territory of Western regions of the USSR during middle 1940–s – early 1950–s, were described. The article reveals the legislative basis of that time period, which regulated family–marital relations and provided women–mothers with certain social warranties. The article provides the analysis of typical problems of functioning of the institution of maternity in the first post-war years. In the article was traced the process of «mother–woman» image formation in the region, which according to state propaganda represented the exemplary Soviet woman, who was not only a bearer of the social reproduction function, but also was combined with the public sphere of activity and actively worked for country's benefit. The main measures in the sphere of maternity protection, aimed at honoring the role of women–mother in Western Ukrainian society and ways of their implementation in everyday life, were analyzed.

Keywords: women, motherhood, children's institutions, Soviet power, Western Ukrainian region.

УДК 631.67(091)(477.7)

Клубук В. В.,

кандидат історичних наук, старший науковий співробітник відділу науково–інноваційної діяльності, Інститут зрошувального землеробства НААН (Україна, Херсон), izz.ua@ukr.net

ЗРОШЕННЯ І ЛІСОМЕЛІОРАЦІЯ В СТЕПОВІЙ ЗОНІ УКРАЇНИ. УРОКИ МИНУЛОГО В УМОВАХ ЗМІНИ КЛІМАТУ

Знання історії агрономічної науки дозволяє більш фундаментально оцінювати суть певних проблем, більш критично підходити до аналізу проблем землеробства сьогодення. Тривалий час, до XIX ст., землеробство на території сучасної Південної України не було пріоритетною діяльністю. Головним

чином безкраїні нерозорані степи слугували пасовищами для численних стад поміщицької худоби. Навіть висувалася думка, ніби «земля в Херсонській губернії малородюча, а кліматичні умови зручні для землеробської діяльності» [1, с. 5]. Дійсно, екстремально високі температури та відсутність опадів у період вегетації мінімізують зусилля аграріїв південного регіону України в отриманні гарних урожаїв. Проте досвід використання систематичного зрошення як одного з найефективніших способів подолання дефіциту вологи у ґрунтах свідчить про те, що за умов комплексного науково обґрунтованого підходу до вирішення цієї проблеми, забезпечується стає та високе виробництво сільськогосподарської продукції [2, с. 10–11]. Крім того, на мікроклімат посівів сільськогосподарських культур впливає розміщення лісосмуг уздовж полів, їх залісненість. Ці фактори понижують температуру поверхневих шарів ґрунту, створюючи сприятливі умови для росту і розвитку рослин.

Ключові слова: зрошення, лісомеліорація, зміни клімату.

Останніми десятиліттями площі зрошуваних земель, як і захисних лісосмуг в Україні суттєво скоротилися, що призводить до проявів опустелювання у Степовій і навіть Лісостеповій зонах України. За цих обставин, у боротьбі з негативними кліматичними явищами, неможливо не враховувати досвід минулих поколінь учених.

Виноградарство і садівництво, неможливі без використання зрошення, були добре відомі населенню Криму ще з XIII ст. [3]. Перші спроби лісорозведення в степах України припадають на кінець XVII ст. [4]. З початку XIX ст. висувалася гіпотеза, що річки можуть міліти внаслідок відсутності або вирубки лісів, тому заліснення степових річок вважалося одним з шляхів попередження частих посух (А. І. Чеботарьов, 1975). З часом дізналися, що не всі деревні породи сприяють збереженню вологи у степовій зоні. У 1846 р. відомий вчений–ботанік К. Стевен запропонував Міністерству держмайна Російської імперії обводнення степів дніпровськими водами [5, с. 91]. Однак той проект не був реалізований. Серед іншого через нестабільне військово–політичне становище території. Спроби зробити південні райони придатними для ефективного землеробства чи лісорозведення не припинялися. У віддаленні від річок воду намагалися знайти бурінням свердловин, але за своїм хімічним складом така вода не завжди була придатною для поливу. У 1866 р. Таврійське губернське земство створило комісію по розподілу питань обводнення і заліснення Таврії. Ці питання не втрачали своєї актуальності.

Починаючи з 1880–х років, у Російській імперії отримано ряд позитивних результатів у дослідженні можливості застосування штучного зрошення при сільськогосподарському виробництві. Після організованої Міністерством державних магістрей та землеробства експедиції Й. І. Жилінського (1834–1916) з вивчення можливості зрошення в басейні р. Дніпро в 1880–1886 рр. були побудовані перші водогосподарські споруди на території сучасної Дніпропетровської області України [6, с. 315]. Дослідження Полтавського (1884), Херсонського (1889) й Одеського (1894) дослідних полів свідчили про те, що несвоєчасне випадіння опадів і недосконалість заходів збереження вологи у ґрунті перешкоджають отриманню високих урожаїв сільськогосподарських культур [7, с. 18–20].

Велика посуха і голод 1891–1892 рр. на території практично всіх південних губерній Російської імперії призвели до жорсткого перегляду усталених прийомів управління сільським господарством [8; 9, с. 3]. У 1894 р. при Міністерстві землеробства і державного майна Російської імперії було створено спеціальний відділ – Відділ земельних покращень, на який покладалося

вирішення питань меліорації [10, с. 10]. У класичному творі В. В. Докучаєва (1846–1903) «Наши степи прежде и теперь» (1892) відзначено, що у степовій, напіваридній і аридній зонах землеробство неможливе без «гідратації», як визначав вчений сучасне поняття «іригація». Степова зона – територія, на якій землеробство треба спрямовувати на збереження корисних властивостей чорноземів і покращення їх водного режиму за допомогою агрономічних та агроеліоративних заходів, гідромеліорацій та фітомеліорацій [6, с. 320]. За свідченням відомого вченого–агронома, ґрунтознавця О. О. Ізмаїльського (1851–1914), учня В. В. Докучаєва, вода артезіанських свердловин, що надавалася для поливу по борознах на чорноземних ґрунтах, забезпечувала «прекрасные результаты». Так, урожаї жита і ячменю – до 30,5–37,0 ц/га, збір сіна – по 30,5 ц/га і більше [6, с. 379].

Попри це дієвим крокам по впровадженню меліорації перешкождала специфічна вайлуватість чиновників на місцях, дефіцит знань, досвіду і спеціалістів меліораційної справи. Гіпертрофоване поняття дворянської честі і гідності кінця XIX ст. багато в чому заважало в організації робіт по створенню каналів чи інших гідротехнічних споруд на дворянських землях. Лише в 1896 році було затверджено «Тимчасові правила про позики на сільськогосподарські покращення», покликани стимулювати і фінансово забезпечувати меліораційні роботи. Ще пізніше видані державні нормативні акти: 1) «Правила про облаштування канав на чужих землях для осушувальних, зрошувальних і обводнювальних цілей» (від 20 травня 1902 р.); 2) «Про зміну порядку ведення гідротехнічних робіт у Європейській Росії» (3 червня 1902 р.); 3) Височайший Указ від 5 травня 1903 р. «Положення для здійснення земельно–меліоративних робіт загального користування» [11, с. 11]. У 1913 р. площа зрошуваних земель в Україні становила 6 тис. га, у 1917 р. вона зросла до 17 тис. га [12, с. 160]. У 1914 р. Головним управлінням землеустрою і землеробства в Державну Думу Російської імперії подано законопроект «Про розвиток, в ознаменування 300–річного ювілею царювання Дому Романових, робіт із земельного покращення державного і загальнокорисного значення». Фінансування робіт із земельного покращення передбачалося за рахунок «Романівського меліоративного фонду» (загальний фонд становив 150 млн. крб.) [13, с. 41].

Наукові дослідження у зрошуваному землеробстві здійснювалися за координації: з 1905 р. – Головного управління землеустрою і землеробства, 1915 р. – Міністерства землеробства, 1918 р. – Сільськогосподарського вченого (з 1920 р. наукового) комітету України. У цей час наука про зрошуване землеробство формується як об'єкт державного регулювання. В організаційній структурі СГВКУ при Наркомземі УСРР упродовж 1919–1927 рр. діяла «Меліораційна секція», яка до 1927 р. координувала роботу з питань сільськогосподарської меліорації на українських землях до моменту утворення Науково–дослідного інституту водного господарства України з підпорядкуванням НКО УСРР [14, с. 5; 15, с. 139–141]. З 1931 року головним науково–методичним та координаційним центром розвитку досліджень у зрошуваному землеробстві була Всеукраїнська академія сільськогосподарських

наук. Координацію наукових основ зрошувального землеробства виконував сектор землеробства, агротехніки і сівозмін [16, с. 160]. Упродовж 1945–1956 рр. іригаційна наука розвивалася в підпорядкуванні Відділу сільськогосподарських наук АН УРСР у напрямі розроблення комплексу агротехнічних і фітосанітарних заходів на зрошуваних та ерозійно небезпечних землях. 1956–1990 р. – планування та координацію науково–дослідної роботи у зрошувальному землеробстві здійснювала Координаційно–методична рада з підпорядкуванням Українській академії сільськогосподарських наук, Південному Відділенню ВАСГНІЛ, а тепер – Відділенню землеробства, меліорації та механізації Національної академії аграрних наук України.

Сьогодні використання зрошення є надійним заходом одержання сталих високих урожаїв сільськогосподарських культур. Про це свідчать результати наукових досліджень і практика сільськогосподарського виробництва упродовж всієї історії зрошувального землеробства. За даними Інституту зрошувального землеробства НААН приріст урожайності від зрошення на посівах пшениці озимої у різні за погодними умовами роки складає 29,9–33,0 ц/га, кукурудзи на зерно – 64,7–70,2, сої – 18,6–21,3, люцерни 2–го року життя – 426–497 ц/га, буряків кормових – 865–1298 ц/га. При цьому врожайність на зрошуваних ділянках залежно від культури у 2,3–5,3 рази більша, ніж на неполованих [17, с. 44]. Звичайно, цього можна досягти лише за науковообґрунтованого ведення зрошувального землеробства. Інакше нерегульоване зрошення може загрожувати засоленням, осолонцюванням і заболочуванням ґрунту, що є одними з найбільших агроекологічних проблем.

У системі меліорації окреме місце відводиться лісовій меліорації. У 1892 р. під керівництвом В. В. Докучаєва було організовано Особливу експедицію лісового департаменту з метою поліпшення природних умов землеробства з упорядкуванням водного господарства в степовій зоні Росії. За результатами експедиції були розроблені проекти заліснення та обводнення. Однак впроваджувалися вони досить повільно, особливо після подій 1917 року. На території Степової зони України діяла Олешківська дослідна меліораційна станція. Тут вивчалися проблеми заліснення пісків, проводили підбір схем посадки і найбільш доцільні породи дерев і чагарників для захисних лісосмуг. У 1930 році було створено Український науково–дослідний інститут лісового господарства [18, с. 9–16]. І все–таки сприятливі умови для реалізації ідей В. В. Докучаєва склалися лише наприкінці 40–х років ХХ ст. Протягом 1947–1948 р. розроблялася комплексна програма по запобіганню посух, піщаних і пилових бур в південних районах СРСР, серед яких була і Українська РСР, шляхом побудови водоймищ, посадки лісозахисних смуг і впровадження травопільних сівозмін. 20 жовтня 1948 р. вийшла Постанова Ради Міністрів СРСР і ЦК ВКП(б) «О плане полезащитных лесонасаждений, внедрения травопольных севооборотов, строительства прудов и водоёмов для обеспечения высоких устойчивых урожаев в степных и лесостепных районах Европейской части СССР» [19; 20]. Планом до 1966 р. в Україні було заплановано створити 1,9 млн. га захисних насаджень. До 1953 р. річні планові завдання перевиконувалися,

далі «десталінізація», як і огріхи пришивдшеної висадки ліквідували майже 50% створених насаджень. За даними кафедри лісової меліорації і оптимізації лісоаграрних ландшафтів Національного університету біоресурсів і природокористування до 1950 р. в Україні створено 920 тис. га захисних лісових насаджень, у т.ч. придорожні лісосмуги – 334; у 1966 р. відповідно – 803 і 477; у 1992 р. – 907 і 449; у 2000 р. – 931 і 437 [18, с. 13–21]. На початку ХХІ ст. після розпаювання землі лісосмуги залишилися нічийними, тепер вони практично зникають з полів. Наслідками цього може стати опустелювання території Степової зони України. У той час, як за даними Присивашської агролісомеліоративної дослідної станції, на полях, захищених лісосмугами, врожай зернових на 17% вищий, ніж на відкритих, кормових – на 22, технічних – на 40%. Збільшення заліснення ріллі при цьому підвищує якісні та кількісні показники врожаю [21]. Про це піклувалися у радянські часи, меліорація мала стратегічне значення. Лише за 1971–1984 рр. на меліорацію в УРСР виділено 8,5 млрд. крб. За цей період зі зрошуваних земель отримано сільськогосподарської продукції на суму 16,3 млрд. крб. [22, с. 17].

Не зважаючи на успішні приклади впровадження зрошуваних агроландшафтів, сьогодні вітчизняна агрономічна наука і виробництво усе частіше стикаються з проблемою, про яку ще понад 130 років тому О. О. Ізмаїльський писав: «Если мы будем продолжать также беззаботно смотреть... на прогрессирующее иссушение почвы, то едва ли можно сомневаться, что в сравнительно недалеком будущем наши степи превратятся в бесплодную пустыню» [6, с. 379]. За даними академіка НААН М. І. Ромашенка, нині південь України, маючи великий аграрний потенціал, все–таки ризикує перетворитися на пустелю і стати депресивним регіоном [23]. Жодним чином не слід зволікати з системними проблемами в управлінні водним і земельним господарствами.

У 2013 р. площа фактичного поливу в Україні становила 604,2 тис. га зрошуваних земель, це в 3,8 рази менше, ніж у 1990 році. За останні п'ять років зменшення цих площ дещо призупинено. Постановою Кабінету Міністрів України від 27 січня 2016 р. утворено Координаційну раду з питань відновлення роботи та розвитку зрошувальних систем [24]. До основних завдань Координаційної ради входить сприяння забезпеченню координації центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, громадських об'єднань агропромислового комплексу з питань підготовки пропозицій щодо відновлення роботи та розвитку зрошувальних систем із залученням представників Світового банку та Агентства США з міжнародного розвитку (USAID). Упродовж 2016–2017 рр. за участі Міністерства аграрної політики і продовольства України, вчених Національної академії аграрних наук України розроблено і подано на розгляд Кабінету Міністрів проєкт Стратегії відновлення та розвитку зрошувальних систем, який передбачає відновлення зрошення на загальній площі 1,0 млн. га.

У той же час відповідальним органам необхідно терміново відновити і посилити увагу до лісо–меліоративних і гідротехнічних заходів для ефективної оптимізації сільськогосподарського виробництва в умовах змін клімату.

Висновок. Стрімкий розвиток зрошувального землеробства і агролісомеліорації спостерігався у другій половині ХХ ст. Державне регулювання, технологічні можливості, фінансування і науково-організаційна координація цих процесів після 1990 року зменшувалися. На разі, маючи успішний багаторічний досвід використання іригації в комплексі з агролісовими меліораціями, вагомі теоретичні і практичні здобутки в цих галузях, а також ще не цілком розтрачений кадровий потенціал Україна знову потерпає від тих проблем, з якими боролися першовідкривачі другої половини ХІХ ст. Щороку в Степу зростає прояв процесів опустелювання. Сучасне сільськогосподарське виробництво на степових землях України, які найбільше потерпають від посух, потребує відновлення уваги до призабутих напрацювань минулих поколінь. Інакше, без фундаментального переосмислення і врахування історичного досвіду, без ефективної взаємодії владних структур, науки і виробництва в напрямі швидких рішучих дій з протидії стихійним кліматичним явищам, ми ризикуємо отримати в Україні чи не найбільшу пустелю на території Європи.

Список використаних джерел

1. Ушкаренко В. О. ХДАУ. Історичний нарис / В. О. Ушкаренко, Т. Д. Мартинова. – Херсон: Айлант, 1999. – 180 с.
2. Методика польового дослідження (Зрошуване землеробство): Навчальний посібник / В. О. Ушкаренко, С. В. Коковіхін, С. П. Голобородько. – Херсон: ФОП Гринь Д. С., 2014. – 443 с.
3. Байцар А. Л. Географія Криму: навч.-метод. посібник / А. Л. Байцар. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2017. – 358 с.
4. Яценко А. Д. Історія створення рекреаційної дендросистеми північно-західного Приазов'я / А. Д. Яценко // Географія та туризм. – К.: КНУ ім. Т. Г. Шевченка, 2012. – №18. – С.128–132.
5. Поверхностные водные объекты Крыма. Управление и использование водных ресурсов: Справочник / под ред. З. В. Тимченко. – Симферополь: Доля, 2007. – 218 с.
6. Маслов Б. С. История мелiorации в России / [Б. С. Маслов, А. В. Колганов, Г. Г. Гулюк, Е. П. Гуськов]. – М.: ФГНУ «Росинформагротех», 2002. – Т.1. – 508 с.
7. Зайдельман Ф. Р. Мелиорация почв: Учебник. – 3-е изд., испр. и доп. – М.: МГУ, 2003. – 448 с.
8. Коваль Т. А. Борьба с засухой: из истории русской агрономии / Т. А. Коваль. – М., 1949. – 264 с.
9. Власюк П. А. Основы сельского хозяйства: підручник. – К.: Радянська школа, 1956. – 532 с.
10. Ушкаренко В. О. Мелiorация і водне господарство Херсонщини / [В. О. Ушкаренко, В. В. Морозов, О. І. Андрієнко, О. К. Рудницька та ін.] / 3-е вид., доп. і перероб. – Херсон: Вид-во ХДУ, 2006. – 204 с.
11. Колганов А. В. Развитие мелiorации земель сельскохозяйственного назначения в России / [А. В. Колганов, Н. В. Сухой, В. Н. Шкура, В. Н. Щедрина] / под ред. В. Н. Щедрина. – Новочеркасск: РосНИИПМ, 2016. – 222 с.
12. Марков П. В. Сельскохозяйственные мелiorации / [П. В. Марков, Г. В. Данилова, И. А. Алексеев и др.]. – М., 1956. – 512 с.
13. Вергунов В. А. Спесивцев Петро Васильевич (1885–1922): бібліогр. покажч. наук. пр. за 1912–1923 роки. До 100-річчя від дня засн. Панфільської досл. станції / уклад.: В. А. Вергунов; НААН, Нац. наук. с.-г. б-ка, Ін-т іст. аграр. науки, освіти та техніки, ННЦ «Ін-т землеробства НААН», Панфільська досл. станція. – К., 2016. – 296 с. – (Серія «Біобібліографія вчених-аграріїв України», кн.64).
14. Вергунов В. А. Сільськогосподарський науковий комітет України (1918–1927 рр.): зб. док. і матер. / [В. А. Вергунов, А. С. Білоцерківська, Б. К. Супіханов, С. Д. Коваленко]; під ред. М. В. Зубця, Ю. Ф. Мельника; УААН, ДНСГБ. – К., 2006. – 495 с.
15. Примак І. Д. Системи землеробства: історія їх розвитку і наукові основи / [І. Д. Примак, В. А. Вергунов, В. Г. Рошко та ін.]. – Біла Церква: БДАУ, 2004. – 528 с.
16. Коваленко Н. П. Становлення та розвиток науково-організаційних основ застосування вітчизняних сівозмін у системах землеробства (друга половина ХІХ – початок ХХІ ст.): монографія / Н. П. Коваленко, НААН, ННСГБ. – К.: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2014. – 490 с.
17. Наукові основи охорони та раціонального використання зрошуваних земель України / за наук. ред. В. А. Шашука, М. І. Ромашенка, С. А. Балюка. – К.: Аграрна наука, 2009. – 624 с.
18. Пилипенко О. І. Лісові мелiorації: підруч. / [О. І. Пилипенко, В. Ю. Юхновський, С. М. Дударець, В. М. Малого]; за ред. В. Ю. Юхновського. – К.: Аграрна освіта, 2010. – 282 с.
19. Турусова А. И. К 70-летию плана преобразования природы степей / А. И. Турусова, Е. Д. Чернышова // «Центральный научный вестник». – М., 2018. – Т.3. №8 (49). – С.32–33.
20. Постановление Совета Министров СССР, 20 октября 1948 г. // Решения партии и правительства по хозяйственным вопросам: сборник документов за 50 лет. – Т.3, 1941–1952 годы. – М.: Политиздат, 1968. – С.531–549.
21. Вожегова Р. А. Стратегія розвитку систем землеробства Південного Степу до змін регіонального клімату / Р. А. Вожегова // Зрошуване землеробство: зб. наук. пр. – Херсон: Гринь Д. С., 2017. – Вип.68. – С.5–9.
22. Мелiorация на Украине / под ред. Н. А. Гаркуши. – К.: Урожай, 1985. – 376 с.
23. Інформаційні інтернет-ресурси [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://propozitsiya.com/ua/zroshennya-mozheperetvoriti-ukrayinu-u-svitovogo-prodovolchogo-donora-mihayloromashchenko>.
24. Інформаційні інтернет-ресурси [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/50-2016-%D0%BF>.

References

1. Ushkarenko V. O. HDAU. Istorychnyj narys / V. O. Ushkarenko, T. D. Martynova. – Herson: Ajlant, 1999. – 180 s.
2. Metodyka pol'ovogo doslidu (Zroshuvane zemlerobstvo): Navchal'nyj posibnyk / V. O. Ushkarenko, S. V. Kokovihin, S. P. Goloborod'ko. – Herson: FOP Grin' D. S., 2014. – 443 s.
3. Bajcar A. L. Geografija Krymu: navch.-metod. posibnyk / A. L. Bajcar. – L'viv: LNU imeni Ivana Franka, 2017. – 358 s.
4. Jacenko A. D. Istoriija stvorennja rekreativnoji dendrosistemy pivnichno-zahidnogo Pryazov'ja / A. D. Jacenko // Geografija ta turizm. – K.: KNU im. T. G. Shevchenka, 2012. – №18. – S.128–132.
5. Poverhnostnye vodnye ob'ekty Kryma. Upravlenie i ispol'zovanie vodnyh resursov: Spravochnik / pod red. Z. V. Timchenko. – Simferopol': Dolja, 2007. – 218 s.
6. Maslov B. S. Istoriija melioracii v Rossii / [B. S. Maslov, A. V. Kolganov, G. G. Guljuk, E. P. Gusjonkov]. – M.: FGNU «Rosinformagroteh», 2002. – T.1. – 508 s.
7. Zajdel'man F. R. Melioracija pochv: Uchebnik. – 3-e izd., ispr. i dop. – M.: MGU, 2003. – 448 s.
8. Koval' T. A. Bor'ba s zasuhoj: iz istorii russkoj agronomii / T. A. Koval'. – M., 1949. – 264 s.
9. Vlasjuk P. A. Osnovy sil's'kogo gospodarstva: pidruchnyk. – K.: Radjans'ka shkola, 1956. – 532 s.
10. Ushkarenko V. O. Melioracija i vodne gospodarstvo Hersonshhyny / [V. O. Ushkarenko, V. V. Morozov, O. I. Andrijenko, O. K. Rudnyč'kyj ta in.] / 3-e vyd., dop. i pererob. – Herson: Vyd-vo HDU, 2006. – 204 s.
11. Kolganov A. V. Razvitie melioracii zemel' sel'skohozjajstvennogo naznachenija v Rossii / [A. V. Kolganov, N. V. Suhoj, V. N. Shkura, V. N. Shhedrin] / pod red. V. N. Shhedrina. – Novocherkassk: RosNIIPM, 2016. – 222 s.
12. Markov P. V. Sel'skohozjajstvennye melioracii / [P. V. Markov, G. V. Danilova, I. A. Alekseev i dr.]. – M., 1956. – 512 s.
13. Vergunov V. A. Spesyvcev Petro Vasyly'ovyč (1885–1922): bibliogr. pokazhch. nauk. pr. za 1912–1923 roky. Do 100-ričhja vid dnja zasn. Panfyl's'koi' dosl. stancii' / uklad.: V. A. Vergunov; NAAN, Nac. nauk. s.-g. b-ka, In-t ist. agrar. nauky, osvity ta tehniky, NNC «In-t zemlerobstva NAAN», Panfyl's'ka dosl. stancija. – K., 2016. – 296 s. – (Serija «Bibibliografija vcheny-agrariiv' Ukrainy», kn.64).
14. Vergunov V. A. Sil's'kogospodars'kyj naukovyj komitet Ukrainy (1918–1927 rr.): zb. dok. i mater. / [V. A. Vergunov, A. S. Bilocerkyvs'ka, B. K. Supihanov, S. D. Kovalenko]; pid red. M. V. Zubeja, Ju. F. Mel'nyka; UAAN, DNSGB. – K., 2006. – 495 s.

15. Prymak I. D. *Systemy zemlerobstva: istoriya i h rozvytku i naukovy osnovy* / [I. D. Prymak, V. A. Vergunov, V. G. Roshko ta in.]. – Bila Cerkva: BDAU, 2004. – 528 s.

16. Kovalenko N. P. Stanovlennja ta rozvytok naukovo–organizacijnyh osnov zastosuvannja vitchyznjanyh sivozmin u systemah zemlerobstva (druga polovyna XIX – pochatok XXI st.): monografija / N. P. Kovalenko, NAAN, NNSGB. – K.: TOV «Nilan–LTD», 2014. – 490 s.

17. Naukovi osnovy ohorony ta racional'nogo vykorystannja zroshuvanyh zemel' Ukraїny / za nauk. red. V. A. Stashuka, M. I. Romashhenka, S. A. Baljuka. – K.: Agrarna nauka, 2009. – 624 s.

18. Pylypenko O. I. Lisovi melioracii: pidruch. / [O. I. Pylypenko, V. Ju. Juhnovs'kyj, S. M. Dudarec', V. M. Maljuga]; za red. V. Ju. Juhnovs'kogo. – K.: Agrarna osvita, 2010. – 282 s.

19. Turusova A. I. K 70–letiju plana preobrazovanija prirody stepej / A. I. Turusova, E. D. Chernyshova // «Central'nyj nauchnyj vestnik». – M., 2018. – T.3. №8 (49). – S.32–33.

20. Postanovlenie Soveta Ministrov SSSR, 20 oktjabrja 1948 g. // Reshenija partii i pravitel'stva po hozjajstvennym voprosam: sbornik dokumentov za 50 let. – T.3, 1941–1952 gody. – M.: Politizdat, 1968. – S.531–549.

21. Vozhegova R. A. Strategija rozvytku system zemlerobstva Pivdenного Stepu do zmin regional'nogo klimatu / R. A. Vozhegova // Zroshuvane zemlerobstvo: zb. nauk. pr. – Herson: Grin' D. S., 2017. – Vyp.68. – S.5–9.

22. Melioracija na Ukraine / pod red. N. A. Garkushi. – K.: Urozhaj, 1985. – 376 s.

23. Informacijni internet–resursy [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://propozitsiya.com/ua/zroshennya–mozheperetvoriti–ukrayinu–u–svitovogo–prodovolchogo–donora–mihajlo–romashchenko>.

24. Informacijni internet–resursy [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/50–2016–%D0%BF>.

Klubuk V. V., candidate of historical sciences, senior researcher of research and innovation, technology transfer and intellectual property Department of the Institute of Irrigated Farming NAAS (Ukraine, Kherson), izz.ua@ukr.net

Irrigation and forest–melioration in the steppe zone of Ukraine. Lessons from the past in climate change

Knowledge of the history of agronomic science makes it possible to more fundamentally assess the essence of certain problems, to be more critical of analyzing the problems of today's agriculture. For a long time, till the nineteenth century, agriculture in the territory of modern Southern Ukraine was not a priority activity. Mainly unbroken, unprotected steppes served as pasture for numerous herds of landed livestock. Even the idea was suggested that «the land in Kherson province is malorous, and climatic conditions are detrimental to agricultural activity» [1, p. 5]. Indeed, extreme high temperatures and the absence of precipitation during the growing season minimize the efforts of agrarians in the southern region of Ukraine in obtaining good crops. However, the experience of using systematic irrigation as one of the most effective ways to overcome the moisture deficit in soils suggests that in the conditions of a comprehensive scientifically grounded approach to solving this problem, a stable and high production of agricultural products is provided [2, p. 10–11]. In addition, the microclimate of agricultural crops is affected by the location of forest bands along the fields, their fermentation. These factors lower the temperature of the surface layers of the soil, creating favorable conditions for the growth and development of plants.

Keywords: irrigation, forest melioration, climate change.

* * *

УДК 37.016(477)«1964/1984»

Лаврут О. О.,

кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри історії, суспільно–гуманітарних дисциплін та методики їх викладання, Донецький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти (Україна, Краматорськ), lavrut.olga@gmail.com

Шляхи формування учительського світогляду «доби застою» в Українській РСР

Стаття написана на основі вивчення джерел Центральних державних архівів України та Збірника наказів Міністерства освіти УРСР за

1964–1984 рр. Метою нашого дослідження є вивчення шляхів формування учительського світогляду Української РСР зазначеної доби на основі загальнонаукових, конкретно історичних та джерелознавчих методів дослідження. Серед розповсюджених була виставкова діяльність. Педагогів долучали й до діяльності педагогічних та інших товариств, де вони вивчали твори ідеологічного спрямування, слухали лекції громадсько–назавчого характеру. Власна педагогічна діяльність була спрямована на удосконалення вивченого, почутого й адресувалась своїм колегам, учням, задля їх ідеолого–політичного «загартування». Учителі долучались і до роботи періодичних видань. Обов'язковим елементом стала і взаємодія із батьками – через зустрічі з ними, листування, інші заходи. Не дивлячись на це, педагоги долучались і до опозиційної діяльності.

Ключові слова: УРСР, учительство, педагогічна діяльність, політика, ідеологія, школа, бібліотека, журнал, твір, опозиція.

Педагогічна громадськість є однією із найосвіченіших категорій населення. Вона постійно підтримує власний фаховий рівень, слідкуючи та виконуючи виклики суспільства. Не виключенням стало й учительство УРСР періоду 1964–1984 рр., коли поряд із виконанням професійних функцій, воно стало й об'єктом діяльності правлячої партії. Які були шляхи формування учительського світогляду зазначеної доби спробуємо з'ясувати у нашому дослідженні. Це допоможе глибше вивчити соціальну історію, а практичне застосування можливе під час вирішення питань будення учительства сучасної України.

Щодо історіографії питання, то воно не є однозначним. Деяких аспектів торкалися дослідники. Так, Н. О. Лаас та В. О. Крупина з'ясували проблематику вітчизняної історії на палітрах часопису «УІЖ», зазначаючи про вивчення соціально–економічних проблем цього періоду, що було нерівномірним протягом другої половини ХХ ст. – початку ХХІ ст. Вони також торкнулися питань методології досліджень [1, с. 142–166]. Дослідники розглянули й питання теорії педагогічного менеджменту та діяльності державних органів з керівництва професійного життя учителів у зазначений період, особливості навчання та виховання педагогічних кадрів в УРСР та інші аспекти [2, с. 1–14; 3; 4, с. 204–208; 5, с. 92–96]. Проте деякі питання залишилися осторонь. Тому, метою нашого дослідження є вивчення шляхів формування учительського світогляду Української РСР зазначеної доби. Реалізувати це допоможуть виконання наступних завдань:

- вивчення історіографічної та джерельної бази дослідження, виділення раніше не з'ясованих питань;
- з'ясування заходів, які здійснював радянський уряд задля формування відповідної ідеології;
- характеристика інакомислення, що виявлялося в учительському та учнівському соціумі;
- окреслення перспектив дослідження.

Джерелами до написання статті стали матеріали фондів Центрального державного архіву вищих органів влади України, Центрального державного архіву громадських об'єднань України та Збірників наказів Міністерства освіти УРСР за вказаний період, які дозволили вивчити нормативне підґрунтя проблеми, показати діяльність учителів у різних куточках колишньої республіки та ставлення деяких інституцій до цього.

В областях Української РСР функціонували відділення педагогічного товариства, які були покликані здійснювати політико–просвітню роботу серед педагогічної громадськості. Зокрема, Ровенське обласне відділення педагогічного товариства у 1965 р. провело засідання президії обласної ради товариства, пленум,